

STUDENTSKA PERCEPCIJA SEKSUALNOGA UZNEMIRAVANJA

Tina BALENOVIĆ, Ivana HROMATKO, Jerko MARKOVINA,
Vedrana PERICA, Alma PARATUŠIĆ, Sanja POLJANIĆ
Zagreb

UDK: 316.6-057.87:343.541

Stručni rad

Primljeno: 29. 10. 1999.

Cilj istraživanja bio je provjeriti postojanje razlika u percepciji seksualnoga uznemiravanja između spolova, ovisno o spolu i reakciji žrtve. Ispitivanje je provedeno na uzorku 159 studenata i studentica Sveučilišta u Zagrebu. Nađene su razlike u percepciji seksualnoga uznemiravanja između muških i ženskih ispitanika, kao i razlike u percepciji s obzirom na spol žrtve. Te razlike dobivene su procjenama hipotetskih priča koje opisuju seksualno uznemiravanje. Muški i ženski ispitanici su se razlikovali i po kaznama koje bi odredili za napadača te po onome što bi osjećali i učinili u takvoj situaciji.

✉ Jerko Markovina. E-mail: jerkomarkovina@usa.net

UVOD

Pojam seksualnoga uznemiravanja je relativno nov pojam, i u okviru interesa istraživačkih napora različitih društvenih znanosti i u području djelovanja raznih državnih, pravnih i inih institucija. Fenomen se počinje spominjati tek u drugoj polovici ovoga stoljeća, što je posljedica širih društvenih promjena uzrokovanih emancipacijom i djelovanjem Pokreta za prava žena.

SAD su svakako jedna od vodećih država u svijetu u kojima je seksualno uznemiravanje popularno društveno pitanje u što smo se mogli uvjeriti praćenjem poznate afere Clinton-Lewinsky. Za razliku od toga, u Hrvatskoj je to gotovo posve zanemaren problem o čemu svjedoči ne samo nedostatak znanstvenih istraživanja, manjkavost postojećih zakona i sankcija, edukativnih mjera te medijska nezainteresiranost već i nepostojanje svijesti građana što je, uostalom, logična posljedica

rečenoga. Stoga smo se odlučili za istraživanje koje bi moglo potaknuti interes drugih istraživača. Takav cilj je opravdan još jednim argumentom. Nužno je uočiti da seksualno uznemiravanje ima ozbiljne negativne posljedice za osobe i za organizacije.

Za pojedinca to može značiti prekid u karijeri, smanjenu produktivnost, manje zadovoljstvo poslom, manje samopouzdanje, gubitak motivacije, pogoršanje interpersonalnih odnosa...

Za organizaciju to znači troškove zbog smanjene produktivnosti, izostanaka, fluktuacije radnika te medicinskog i emocionalnog savjetovanja (Knapp i sur., 1997.).

Zbog neodređenosti ovoga pojma teško je usvojiti jednoznačnu definiciju, pa se često koristila definicija da je seksualno uznemiravanje "ono što razuman čovjek smatra da ono jest." Takva definicija je preširoka i prejednostavna i ne omogućava operacionalizaciju pojma seksualnoga uznemiravanja. Zato je bilo potrebno usvojiti definiciju koja bi omogućila stvaranje instrumenata kojima bi se ova pojava mogla registrirati.

Po definiciji Američke komisije za jednake prilike u zapošljavanju (*US Equal Employment Opportunity Commission*) (Popovich i sur., 1996.) seksualno uznemiravanje se sastoji od neželjenih seksualnih pristupanja, traženja seksualnih usluga te drugoga verbalnog i fizičkog ponašanja seksualne prirode. Pri tome je važno da se osoba pokorava takvom ponašanju zbog različitih implicitnih ili eksplicitnih ucjena – kao što su gubitak posla, nemogućnost napredovanja u poslu itd. Pokoravanje takvu ponašanju može se postaviti i kao uvjet različitim pogodnostima koje će uslijediti, a najčešći efekt takva ponašanja je nezdrava atmosfera na radnom mjestu koja interferira sa sposobnošću pojedinca da kvalitetno obavlja svoj posao. Prema ovoj definiciji se vidi da se seksualno uznemiravanje najčešće događa na radnom mjestu i u obrazovnim ustanovama.

Tipovi ponašanja koje neka osoba može shvatiti kao seksualno uznemiravanje su:

- verbalno pristupanje (eksplicitni seksualni prijedlozi),
- pozivi (za izlazak, u stan),
- fizičko pristupanje (dodirivanje, ljubljenje...),
- govor tijela (geste, blizina stajanja),
- emocionalno pristupanje (pisma, telefonski pozivi),
- neprimjerena pažnja (uslužnost),
- seksualna ucjena (ocjene, položaj).

Iako se neka od ovih ponašanja inače smatraju socijalno prihvatljivim u komunikaciji među spolovima (poziv na izlazak, uslužno ponašanje itd.), važno je naglasiti da takvi oblici ponašanja mogu biti protumačeni kao seksualno uznemiravanje jedino u slučaju da su neželjeni od osobe kojoj su upućeni i da ih ta osoba smatra zadiranjem u svoju privatnost (Popovich i sur., 1996.). Dakle, ako neka osoba manje ili više eks-

plicitno odbija nečije pokušaje pristupanja, a druga osoba i dalje nastavlja na nametljiv način s takvim ponašanjem, može se smatrati da ta osoba seksualno uznemirava.

Ova definicija opisuje niz ponašanja koja se mogu percipirati kao seksualno uznemiravanje, uvjete u kojima se takvo ponašanje javlja i posljedice koje ono izaziva. Zbog toga smo je u ovom istraživanju naveli na prvoj strani upitnika u skraćenoj verziji kako bismo ispitanike upoznali s pojavom koja se istražuje.

Budući da u većini zemalja ovakvo ponašanje nije pravno sankcionirano, postavlja se pitanje kažnjavanja osoba koje nekoga seksualno uznemiravaju. Pitanje pravnih kazni za počinitelje seksualnoga uznemiravanja je kontroverzno upravo zbog teškoća u definiranju pojave i određivanja granica između prihvatljivoga i nasrtljivoga seksualnog ponašanja. U SAD-u je moguće podići tužbu za seksualno uznemiravanje, ali i posebne tužbe za napad, nanošenje duševne boli i povredu privatnosti (Civil Rights Act, 1991.). Valja reći da je zakonodavac pri kreiranju normi usmjerenih prema zaštiti seksualnoga integriteta ličnosti suočen s različitim problemima, jer je to područje u kojem se višestruko i puno intenzivnije nego u drugim područjima krivičnoga prava sukobljavaju pitanja morala, etike, tradicije, a i stupnja razvoja društvene svijesti i socio-kulturne osobitosti određenih slojeva stanovništva.

U članku 191. Kaznenog zakona RH stoji:

ad 1) Tko zlouporabom svojega položaja navede na spolni odnos, ili s njim izjednačenu spolnu radnju, drugu osobu koja se zbog teškoga imovinskog, obiteljskog, društvenog, zdravstvenog ili drugoga teškog stanja ili prilika nalazi prema njemu u odnosu zavisnosti kaznit će se kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine.

ad 2) Nastavnik, odgojitelj, roditelj, skrbnik, očuh, maćeha ili druga osoba koja, iskorištavajući svoj položaj ili odnos prema maloljetnoj osobi koja joj je povjerena radi učenja, odgoja, čuvanja ili njege, izvrši s njom spolni odnos ili s njom izjednačenu spolnu radnju kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

Dakle, Kazneni zakon RH uopće ne predviđa slučajeve seksualnoga uznemiravanja, već su kažnjivi samo slučajevi u kojima se spolni akt izvrši.

Rezimirajući podatke iz literature, možemo ustvrditi da u svijetu postoji velik broj znanstvenih radova, dok su u Hrvatskoj istraživanja s temom seksualnoga uznemiravanja veoma rijetka. Može se naići na konzistentne i manje konzistentne nalaze o problemima koji su vrlo šaroliki.

U jednom preglednom radu (Charney & Russell, 1994.) navode se opširni podaci o fenomenu seksualnoga uznemiravanja u SAD-u. Ustanovljeno je da je 42 posto žena i 15 posto mu-

škaraca doživjelo seksualno uznemiravanje na radnom mjestu, a čak 73 posto žena i 22 posto muškaraca u visokoškolskim ustanovama. Autori su naveli i zabrinjavajući podatak da se samo 1 – 7 posto svih žrtava odlučuje prijaviti ovakve incidente. Osim tih podataka o prevalenciji, navode se i najčešće posljedice seksualnoga uznemiravanja. Autori iznose podatak da 90 posto žrtava nakon incidenta imaju psihičke i fizičke probleme, ali ih samo 12 posto zatraži bilo kakav oblik stručne pomoći. Kao jedan od glavnih problema s kojim se žrtve suočavaju nakon ovakvih događaja navodi se pad samopouzdanja, a ujedno se iznosi i prijedlog da je samopouzdanje najvažniji segment funkcioniranja ličnosti na kojem treba raditi ako žrtva seksualnoga uznemiravanja potraži pomoć stručnog savjetovatelja.

Struktura seksualnoga uznemiravanja navodi se u radu Gelfand i sur. (1995.). Oni predlažu svoj trojni model po kojemu bi seksualno uznemiravanje uključivalo spolnu diskriminaciju, neželjenu seksualnu pažnju i seksualne ucjene. U ovom istraživanju je utvrđeno i da je ta struktura donekle različita u različitim kulturama i kontekstima u kojima se događa, kao što su radno mjesto i izobrazbene ustanove, ovisno o društvenim specifičnostima pojedine sredine.

Još jedno zanimljivo istraživanje opisuje strukturu seksualnoga uznemiravanja i utjecaj varijable alkohola na procjenu incidenta (Johnson i sur., 1997.). Osim opisa raznih ponašanja kojima se netko dovodi u situaciju seksualnoga uznemiravanja, ispitalo se postoje li razlike u procjeni događaja ako su žrtva ili počinitelj pijani. Pokazalo se da varijabla alkoholiziranosti ne utječe bitno na procjenu događaja, bilo da je riječ o pijanoj žrtvi bilo o počinitelju.

Učestalost, opseg i posljedice seksualnoga uznemiravanja navode se u radu Lee i sur. (1996.), ali ovaj put u srednjoškolskom okružju. Nalazi toga istraživanja pokazali su da i u srednjim školama postoje slučajevi seksualnoga uznemiravanja, ali i da je percepcija tog problema gotovo nepostojeća, jer se takvo ponašanje smatra normalnim dijelom školske svakodnevice. Posljedice su izražene kao loša atmosfera u kojoj se odvija nastava i loši odnosi među učenicima te između učenika i profesora.

Pitanje moći, kao jednog od vrlo važnih čimbenika u strukturi seksualnoga uznemiravanja, predmet je istraživanja više radova (Bursik, 1992., Cleveland & Kerst, 1993.). U njima se navodi da moć koju neki pojedinac ima na osnovi svojega položaja na radnom mjestu ili u izobrazbenoj ustanovi u pravilu služi tome da bi se njome provodile razne eksplicitne ili implicitne ucjene seksualne prirode. Pri tome se razina moći žrtve i počinitelja ne mora previše razlikovati. Moguće je da i radni kolege istoga statusa različitim vrstama ucjena i sličnih

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 6 (50),
STR. 811-827

BALENOVIĆ, T. I SUR.:
STUDENTSKA...

ponašanja čine seksualno uznemiravanje. Autori još navode i činjenicu da moć često služi kao pokriće za izražavanje spolnih uloga na neprimjeren način, što se može protumačiti i kao spolna diskriminacija.

Hotelling (1991.) u svojem radu postavlja problem kulturalnoga konteksta u kojem se događa seksualno uznemiravanje. Ukazuje se na postojanje problema šutnje društva o toj pojavi i problema nezaštićenosti žrtava. Autor naglašava kako manjak volje da se taj problem rješava rezultira sve većom frekvencijom njegova pojavljivanja i sve težim posljedicama te predlaže načine poboljšavanja situacije.

Knapp i sur. (1997.) smatraju da osnovni nedostatak koji limitira sva ta istraživanja proizlazi iz nepostojanja jednoga integrativnog, koherentnog teorijskog modela koji bi omogućio sistematičnu eksploraciju teme; ne samo razumijevanje fenomena već i predikciju i kontrolu što su, u krajnjoj liniji, osnovni ciljevi suvremene znanosti.

Iako su istraživanja pokazala da se ovakvi incidenti najčešće događaju na poslu, zanimalo nas je javljanje takvih događaja u fakultetskom okružju (popularno zvano "An A for a lay" ili "Petica za seks") zbog toga što je fakultet, uz radno mjesto, jedno od okružja u kojemu se seksualno uznemiravanje može dogoditi, jer uključuje razlike u položaju i moći.

Pozornost javnosti je prvi put skrenuta na problem seksualnoga uznemiravanja u izobrazbenim ustanovama 1977. godine, kada su studentice Yalea tužile fakultet zbog seksualnoga uznemiravanja u poznatom slučaju Alexander vs. Yale. Zahvaljujući tom slučaju, u Zakon o građanskim pravima uveden je članak koji štiti prava studentica tijekom fakultetske izobrazbe (Hyde, 1994.).

Prema Statutu Filozofskog fakulteta i Sveučilišta u Zagrebu predviđen je stegovni postupak zbog kršenja pravila ponašanja i narušavanja ugleda fakulteta. Moguće kazne su opomena dekana, suspenzija ili prestanak ugovora o radu (otkaz). U razgovoru s pravnikom Filozofskog fakulteta¹ doznali smo da dosada nije podnesena nijedna prijava za seksualno uznemiravanje. Međutim, u *Jutarnjem listu* od 2. 4. 1999. objavljen je članak koji opisuje takav incident na Grafičkom fakultetu.

Nekoliko studentica tužilo se da im profesor na konzultacijama i ispitima iznosi nemoralne seksualne ponude koje kulminiraju dodirivanjem i pokušajima ljubljenja. Profesor ne poriče da ponekad tako postupa, ali smatra da takvo ponašanje nije ni po čemu loše i tvrdi da tako stvara opuštenu atmosferu. Taj incident nije prijavljen nikome tko bi mogao poduzeti nekakvu disciplinsku akciju.

Moguće je da bi prijavljivanje takvih incidenata dovelo do reviktimizacije, tj. ponovnoga proživljavanja svih negativnih osjećaja vezanih uz događaj (strah, neugoda, sram...), a

¹ Razgovor smo obavili 23. travnja 1999. s pravnikom Filozofskog fakulteta.

neprijavljivanje može biti uzrokovano i strahom od posljedica takvoga čina, npr. neugode zbog izlaganja "oku javnosti", pada na ispitu, gubitka posla.

Osim toga, prijavom incidenta mogla bi se javiti i razna mišljenja prema kojima je i žrtva djelomično kriva za ono što joj se dogodilo, što nije rijedak slučaj kod tih incidenata u kojima je teško razlučiti udio odgovornosti žrtve i počinitelja. Naime, neke karakteristike žrtve (izazovno odijevanje, privlačan izgled, reputacija mijenjanja partnera...) mogu se krivo protumačiti kao poticaj počinitelju, odnosno kao "opravdanje" za takav čin.

Nadalje, možda pravni načini rješavanja tih problema nisu poznati žrtvama, jer je pravna regulacija seksualnoga uznemiravanja u većini zemalja nepostojeća, kao i svijest o postojanju toga problema.

U ovom istraživanju pokušali smo utvrditi postojanje razlika u percepciji seksualnoga uznemiravanja između muškaraca i žena, pri čemu smo očekivali da će muškarci događaj procjenjivati manje negativnim nego žene, što smo pretpostavili na osnovi pregleda prethodnih istraživanja (Gowan & Zimmermann, 1996.).

Drugi problem bio je provjeriti razlike u percepciji seksualnoga uznemiravanja između muškaraca i žena ovisno o spolu žrtve i počinitelja. Pošli smo od pretpostavke da će percepcija u oba spola ispitanika biti negativnija u slučaju ženske žrtve i muškog počinitelja. To smo očekivanje zasnovali na činjenici da su žene češće žrtve seksualnoga uznemiravanja (Charney & Russell, 1994.) te se zbog toga percipiraju kao ugroženije u takvim situacijama.

U trećem problemu ispitali smo utjecaj reakcije žrtve na procjenu opisanoga događaja. Smatrali smo da će u situaciji neodlučne reakcije žrtve procjena biti negativnija zbog toga što se neodlučna reakcija može protumačiti kao nesposobnost suočavanja sa situacijom.

Osim toga, htjeli smo provjeriti kakve će kazne ispitanici odabrati i hoće li postojati razlike u odabranim kaznama ovisno o spolu ispitanika, spolu žrtve i počinitelja i reakciji žrtve na događaj. U skladu s očekivanjima iz prethodnih problema, smatrali smo da će muški ispitanici općenito birati blaže kazne te da će i muškarci i žene dodijeliti strože kazne u situaciji kada je žrtva žena i kad je njezina reakcija neodlučna.

U sljedećem problemu ispitanici su dali procjenu mogućnosti da se i njima dogodi sličan incident kao onaj opisan u priči, čime smo htjeli provjeriti hipotezu po kojoj se žene percipiraju kao vjerojatnije žrtve seksualnoga uznemiravanja.

Na kraju nas je zanimalo što bi ispitanici osjećali i učinili da se nađu u situaciji opisanoj u priči, čime bismo obuhvatili sve tri komponente (kognitivnu, konativnu i emocionalnu) stava prema ovoj pojavi.

METODA

Ispitanici

U istraživanju je sudjelovalo 159 ispitanika, 81 žena i 78 muškaraca. Ispitanici su bili studenti 2. i 3. godine Pravnoga, Ekonomskoga i Fakulteta političkih znanosti. Ispitivanje je uglavnom provedeno skupno, tako da su ispitanicima podijeljeni upitnici, pročitana im je uputa nakon koje je slijedilo ispunjavanje upitnika.

Instrumenti

Prvi korak u provedbi istraživanja bila je konstrukcija upitnika. Na prvoj strani upitnika nalazila se uputa i definicija seksualnoga uznemiravanja (navedena u *Uvodu*, Popovich i sur., 1996.) kako bismo ispitanike upoznali s pojavom koja se istražuje. Zbog prirode predmeta ispitivanja (njegova relativna nepoznatost široj javnosti) smatrali smo da je najbolji način ispitivanja stavova prema njemu taj da ispitanicima ponudimo kraću hipotetsku priču u kojoj je opisan događaj koji bi se mogao prema danoj definiciji protumačiti kao seksualno uznemiravanje.

Istraživači su sastavili dvije priče prema kriterijima jednostavnosti i jednoznačnosti. Svaka priča ima dvije verzije, ovisno o tome koja je varijabla u njoj manipulirana. U prvoj priči, u kojoj je manipulirana varijabla spol žrtve, opisuje se situacija usmenog ispita pri čemu je u jednoj verziji žrtva ženskoga, a počinitelj muškoga spola, dok je u drugoj žrtva muškarač, a počinitelj žena. Po svim ostalim elementima priče su identične.²

Druga priča opisuje susret studentice i profesora izvan fakultetskoga okružja, pri čemu je manipulirana varijabla reakcije žrtve tako da je reakcija opisana kao odlučna (odlučno odbijanje svih oblika pristupanja) ili neodlučna (popuštanje uz pokušaje odbijanja). Nakon priče, u upitniku slijedi pet skala Likertova tipa od četiri stupnja. Na tim skalama ispitanici su procjenjivali laskavost, uvredljivost, socijalnu prihvatljivost događaja te u kolikoj bi mjeri taj događaj mogao izazvati strah kod žrtve. Također je tražena i procjena stupnja (ne)poštovanja koje počinitelj izražava prema žrtvi. Skale kojima smo se služili u našem upitniku preuzeli smo iz rada Gowan & Zimmermann (1996.).

U tom članku navedeno je više skala i njihove metrijske karakteristike, a mi smo se odlučili upotrijebiti pet skala koje su bile pogodne za provjeru prethodno postavljenih problema. Sve skale imale su zadovoljavajuću pouzdanost.

Kako bismo odgovorili na posljednja tri problema, ispitanicima smo postavili tri pitanja višestrukoga izbora. U pr-

² Sve priče navedene su u prilogu na kraju teksta.

vom pitanju ispitanici su odgovarali smatraju li da bi mogli postati žrtvama seksualnoga uznemiravanja. Ako su odgovorili s DA ili NE, u sljedećem dijelu istog pitanja trebali su odabrati i jedan od ponuđenih razloga za svoj odgovor ili napisati svoje obrazloženje odgovora. Postojala je i mogućnost odgovora NE ZNAM, pri čemu ispitanici nisu odgovarali na drugi dio pitanja.

Drugo pitanje se odnosilo na osjećaje, a treće na ponašanje ispitanika u toj situaciji. Ponuđeno je više kategorija osjećaja i ponašanja od kojih je trebalo izabrati jedan (najvjerojatniji) ili napisati svoj odgovor koji nije bio ponuđen.

Postupak

Sudjelovanje u istraživanju bilo je dobrovoljno. Postojale su dvije skupine ispitanika podjednake veličine ($N_1=80$, $N_2=79$) i jednakoga omjera muških i ženskih ispitanika (50 posto-50 posto). Skupine su se razlikovale po tome što je jedna dobila upitnik u kojemu je variran spol žrtve (muški/ženski), a druga je dobila upitnike u kojima je varirana reakcija žrtve (odlučna/neodlučna). Osim priče, ostatak upitnika je bio identičan za obje skupine – pet skala procjene i četiri pitanja višestrukoga izbora.

Dakle, naše ispitivanje bismo mogli podijeliti u dva dijela:

Ekperiment 1. Utjecaj spola žrtve na percepciju seksualnoga uznemiravanja;

Ekperiment 2. Utjecaj reakcije žrtve na percepciju seksualnoga uznemiravanja.

Nakon što je ispitanik pročitao priču, njegov/njezin zadatak bio je da procijeni opisani događaj na pet skala Likertova tipa, iza čega su slijedila četiri pitanja višestrukoga izbora. Rezultat svakoga ispitanika izražen je posebno na svih pet skala, koje su prethodno konvertirane tako da sve budu u istom smjeru, pri čemu veći rezultat znači pozitivniju procjenu. Totalni raspon svih skala je 4 (1– 4).

Osim toga, za svakog ispitanika je formiran ukupan rezultat izražen kao jednostavna linearna kombinacija procjena na svim skalama, što je opravdano statistički značajnim interkorelacijama skala.

● **TABLICA 1**
Interkorelacije
skala u upitniku

	Skala laskavosti	Skala uvredljivosti	Skala straha	Skala socijalne prihvatljivosti	Skala poštovanja
Skala laskavosti	1				
Skala uvredljivosti	0,56*	1			
Skala straha	0,46*	0,54*	1		
Skala socijalne prihvatljivosti	0,50*	0,52*	0,49*	1	
Skala poštovanja	0,52*	0,56*	0,39*	0,54*	1

* Statistički značajna korelacija, $p<0,001$.

Pouzdanost tako izraženoga ukupnog rezultata je $\alpha=0,83$. Faktorskom analizom utvrdili smo da svih pet skala mjeri jedan faktor koji pokriva 60,697 posto varijance predmeta mjerenja.

S obzirom na to da su pitanja višestrukoga izbora kvalitativna i sadrže nekoliko predloženih odgovora, sve odgovore smo kodirali i u obradi smo se služili postupcima koje dopušta nominalna skala na kojoj su ti rezultati izraženi.

REZULTATI I DISKUSIJA

Ekspiriment 1

Faktorskom analizom utvrdili smo da svih pet skala mjeri jedan faktor koji pokriva 60,697 posto varijance predmeta mjerenja. Taj faktor nazvali smo faktorom percepcije seksualnoga uznemiravnja, a korelacije pojedinih skala s tim faktorom su sljedeće:

skala laskavosti	0,782
skala uvredljivosti	0,821
skala straha	0,734
skala socijalne prihvatljivosti	0,782
skala poštovanja	0,773

U prvom eksperimentu ispitivan je utjecaj spola žrtve na percepciju opisanoga događaja seksualnoga uznemiravanja. U skladu s očekivanjem, rezultati su pokazali da se događaj percipira negativnije kada je žrtva ženskoga spola ($F=17,82$, $df=1$, $p<0,01$). Potvrđena je i druga hipoteza: da će ženski ispitanici općenito davati strože procjene od muških ispitanika, neovisno o spolu žrtve ($F=24,86$, $df=1$, $p<0,01$).

➔ TABLICA 2
Razlike u procjenama seksualnoga uznemiravanja s obzirom na spol ispitanika i spol žrtve

Spol ispitanika	Spol žrtve	
	Muški	Ženski
Muški	M=12,16 s=3,29	M=9,35 s=2,98
Ženski	M=8,90 s=1,89	M=6,80 s=2,04

$F=24,862$; $df=1$; $p<0,01$

$F=17,817$; $df=1$; $p<0,01$

Slični rezultati dobiveni su i u drugim istraživanjima (Tata, 1996.; Burgess i sur., 1996.) u kojima je pokazano da su žene osjetljivije na sve oblike seksualnoga uznemiravanja, čak i one za koje muškarci drže da nisu seksualno uznemiravanje (seksističke primjedbe, neželjena seksualna pažnja...). Osim toga, i one incidente za koje se muškarci i žene slažu da jesu seksualno uznemiravanje žene u pravilu procjenjuju negativnijima.

Upravo zbog tako konzistentnih nalaza, u zapadnim zemljama raspravlja se o potrebi redefiniranja seksualnoga uznemiravanja. Dosada se seksualno uznemiravanje definiralo tako da je ono "sve ono što razumna osoba pod tim podrazumijeva", a noviji prijedlozi definicije ukazuju na to da bi seksualno uznemiravanje trebalo biti "sve ono što razumna žena pod tim podrazumijeva". Sudovi nekih američkih saveznih država ovaj su kriterij već uvažili (Gutek, 1985.). Međutim, taj kriterij je nejasan i preširok za upotrebu u znanstvenim istraživanjima i u sudskoj praksi. Pojam "razumne žene" je nedefiniran i nije jasno kakve bi osobine takva žena trebala imati da bi mogla točno procijeniti neki događaj kao seksualno uznemiravanje. Zbog toga je potrebno usvojiti druge, konkretnije definicije toga pojma koje uključuju konkretna ponašanja, uvjete u kojima se seksualno uznemiravanje može dogoditi i posljedice koje može izazvati.

Takva definicija predložena je u radu Popovich i sur. (1996.), a koristili smo se njom kao polaznom osnovom u ovom istraživanju.

Jedno od mogućih objašnjenja veće osjetljivosti žena u percepciji svih oblika seksualnoga uznemiravanja je razlika u normama muškaraca i žena o prihvatljivom seksualnom ponašanju spolova. Muškarci i žene su socijalizirani da igraju različite spolne uloge: muškarci su obično inicijatori u seksualnim odnosima pa "nasrtljivo" ponašanje smatraju dijelom svoje spolne uloge.

Ovo je objašnjenje u skladu s teorijom prenošenja uloga (Gutek, 1985.) prema kojoj muškarci na radnom mjestu također djeluju u skladu sa svojom spolnom ulogom, iako radna okolina nije primjerena iskazivanju spolnih uloga.

Osim toga, ta bi se razlika mogla protumačiti time što je žrtva u situaciji seksualnoga uznemiravanja u potpuno podređenom položaju i osjeća da nema kontrolu nad situacijom. Međutim, rizik viktimizacije je različit za žene i muškarce, pa će žene češće biti u prilici iskustvom steći znanje o situacijama seksualnoga uznemiravanja te će stoga i ubuduće takve situacije bolje uočavati.

Logično objašnjenje negativnije percepcije događaja kad je riječ o ženskoj žrtvi moglo bi se naći u činjenici da su žene, po uvriježenom stereotipu, "slabiji spol", teže se mogu fizički obraniti od nasrtaja i percipiraju se kao bespomoćnije u bilo kakvim kriznim situacijama, pa su zbog svega toga vjerojatnije žrtve seksualnoga uznemiravanja. U konkretnoj situaciji na fakultetu dolazi do izražaja činjenica da profesor i studenti imaju nejednaku moć i status, iz čega proizlazi podređen odnos studenata prema profesoru koji tu činjenicu može iskoristiti da prisili na određeno ponašanje prema sebi.

⇒ **TABLICA 3**
Odabir kazne za
počinitelja s obzirom
na spol ispitanika

Osim procjena događaja na skalama, ispitanici su odgovarali i na nekoliko pitanja višestrukoga izbora. Prvo pitanje odnosilo se na odabir kazne za počinitelja u opisanoj priči. Tu se pokazala značajna razlika između muških i ženskih ispitanika ($hi^2=12,98$, $df=6$, $p<0,05$), pri čemu ženski ispitanici biraju strože kazne. Važno je napomenuti da je pri izračunavanju hi^2 testa obavljena potrebna korekcija zbog frekvencija u pojedinim kategorijama.

	Muški ispitanici	Ženski ispitanici
Bez kazne	9	1
Ukor dekana	10	11
Zabrana rada	5	5
Novčana kazna	4	2
Otkaz	9	19
Zatvor	0	2
Ostalo	2	1

U tablici 3. prikazane su frekvencije pojedinih kazni koje su ispitanici birali. Najveća razlika između muškaraca i žena pojavila se u kategorijama "bez kazne" i "otkaz". Ti su podaci u skladu s prethodno navedenim rezultatima po kojima žene negativnije procjenjuju seksualno uznemiravanje te zbog toga i smatraju da bi se počinitelje trebalo oštrije kazniti. Ta potreba za oštrijim kažnjavanjem vjerojatno proizlazi iz osjećaja nemoći i frustracije u takvim situacijama te bi mogla predstavljati pokušaj povratka kontrole nad situacijom.

U sljedećem pitanju od ispitanika se tražilo da procijene koje bi se osjećajne reakcije kod njih javile kada bi bili izloženi seksualnom uznemiravanju. Opet se pojavila statistički značajna razlika s obzirom na spol ispitanika ($hi^2=35,36$, $df=8$, $p<0,01$).

⇒ **TABLICA 4**
Osjećajne reakcije
ispitanika u slučaju
seksualnoga
uznemiravanja

	Muški ispitanici	Ženski ispitanici
Bijes, ljutnja	2	18
Osveta	5	0
Strah, zabrinutost	6	14
Ogorčenje	4	5
Frustracija	3	1
Indiferentnost	8	3
Polaskanost	6	0
Zadovoljstvo	2	0
Ostalo	3	0

Ispitanice su češće procjenjivale da bi u takvoj situaciji osjećale bijes, ljutnju, strah i zabrinutost, dok su muški ispitanici češće procjenjivali da bi bili indiferentni ili čak polaskani

i zadovoljni (vidi tablicu 4.). U nekim radovima je izneseno da se u situacijama seksualnoga uznemiravanja najčešće javljaju osjećaji poniženja, srama, neugode zbog toga što se tim ponašanjem gazi dostojanstvo osobe i tretira ih se isključivo kao seksualne objekte, bez osobnosti (Hemassi i sur., 1994.).

Kad je o muškarcima riječ, eventualno objašnjenje njihove procjene kako bi bili indiferentni ili polaskani u situaciji seksualnoga uznemiravanja moglo bi se pronaći u činjenici da oni takve situacije općenito blaže procjenjuju, odnosno drže ih manje uvredljivim i laskavijim, pa u skladu s tim imaju pozitivnije osjećajne reakcije.

Vjerojatna se bihevioralna reakcija na seksualno uznemiravanje ne razlikuje s obzirom na spol ispitanika ($h^2=10,65$, $df=6$, $p>0,10$) što se vidi iz tablice 5. u kojoj su prikazane frekvencije za pojedine kategorije reakcija.

↻ TABLICA 5
Bihevioralne
reakcije ispitanika
u slučaju seksualnoga
uznemiravanja

	Muški ispitanici	Ženski ispitanici
Tužba	5	8
Prijetnja tužbom	6	9
Molba da se prestane	12	19
Razglašavanje događaja	3	1
Ignoriranje	7	4
Dopuštenje	4	0
Ostalo	2	0

Vrlo mali broj ispitanika bi se odlučio na prijetnju tužbom ili tužbu, što je možda uzrokovano činjenicom da izlaganje cijele priče dovodi do reviktimizacije žrtve. Osim toga, čini se da je pojam seksualnoga uznemiravanja relativno nepoznat među studentima (prilikom testiranja mnogi su brkali seksualno uznemiravanje sa seksualnim zlostavljanjem koje je ozbiljniji prijestup), kao i u kaznenom zakonu koji ne predviđa kazne za slučaj seksualnoga uznemiravanja. Razumljivo je da je u takvim okolnostima broj tužba malen, kao i svijest pojedina da bi se na taj način mogli obraniti.

U klasifikaciji koju predlažu Knapp i sur. 1997., novost je opisivanje reakcije žrtve na dva kontinuuma, za razliku od dosadašnjih unidimenzionalnih modela. Prva dimenzija je *fokus reakcije*, čije krajeve čine reakcije usmjerene na sebe (interni fokus reakcije), a drugi ekstrem su reakcije usmjerene na počinitelja (eksterni fokus reakcije). Druga dimenzija odražava *traženje vanjske pomoći* (advokature), odnosno nezahtijevanje vanjske intervencije.

Tom podjelom dobivaju se četiri osnovne kategorije reakcija žrtava. Prva kategorija obuhvaća one reakcije koje su internog fokusa i pri kojima se ne traži nikakva vanjska intervencija. Druga se odnosi na sebe orijentirane reakcije, ali je

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 6 (50),
STR. 811-827

BALENOVIĆ, T. I SUR.:
STUDENTSKA...

➔ **TABLICA 6**
Primjeri reakcija na seksualno uznemiravanje prema klasifikaciji Knapp i sur. (1997.)

uključena komponenta pravne pomoći. Preostalim dvjema kategorijama zajednička je usmjerenost na počinitelja, s varijantom (ne)traženja intervencije legalnih tijela. One koje uključuju varijantu traženja vanjske intervencije su puno povoljnije u smislu razrješenja takvih konfliktnih događaja, ali se i rjeđe biraju zbog straha od osвете.

	Interni fokus reakcije	Eksterni fokus reakcije
S vanjskom pomoći	– socijalna podrška	– sudska tužba
Bez vanjske pomoći	– izbjegavanje – poricanje	– izravan konflikt

Povoljnom politikom organizacije (procedurama i pravilima) moguće je žrtve potaknuti na prijavljivanje takvih incidenata.

Ispitanici su zatim trebali procijeniti mogućnost da budu potencijalne žrtve seksualnoga uznemiravanja kao i razloge koji (ne)bi do toga doveli. Procijenjena vjerojatnost je jednaka za oba spola ($h^2=0,162$, $df=2$, $p>0,05$) što se vidi i iz tablice 7.

➔ **TABLICA 7**
Procjena mogućnosti da se ispitaniku dogodi seksualno uznemiravanje

	Muški ispitanici	Ženski ispitanici
DA	14	15
NE	10	9
NE ZNAM	15	17

Razloge koje su ispitanici ponudili za te procjene možemo svrstati u dvije skupine: one koji su vezani uz određenu osobu (izgled, odijevanje i sl.) te one koji su vezani uz situaciju (čestoća takvih događaja, kriva interpretacija ponašanja itd.).

Eksperiment 2

Drugi eksperiment je imao za cilj provjeriti utjecaj reakcije žrtve na percepciju seksualnoga uznemiravanja. Potvrđen je nalaz iz eksperimenta 1. o utjecaju spola na procjenu ozbiljnosti događaja; žene ga procjenjuju negativnije od muškaraca ($F=19,99$, $df=1$, $p<0,01$). Međutim, utjecaj reakcije žrtve na procjene nije se pokazao značajnim ($F=1,003$, $df=1$, $p>0,05$).

➔ **TABLICA 8**
Razlike u procjenama s obzirom na spol ispitanika i reakciju žrtve

Spol ispitanika	Reakcija žrtve	
	Neodlučna	Odlučna
Muški	M=10,65 s=2,48	M=10,37 s=2,91
Ženski	M=7,45 s=1,50	M=8,80 s=2,40
	F=1,003; df=1; p>0,05	

Očekivali smo da će ispitanici situaciju u kojoj je reakcija žrtve blaga procijeniti manje opasnom nego situaciju u kojoj je žrtva odlučno reagirala. Blaga reakcija bi mogla značiti da ni sama žrtva situaciju ne doživljava previše ozbiljnom i uznemiravajućom, a odlučna reakcija bi mogla biti odraz ozbiljnosti situacije za žrtvu.

Budući da dobiveni rezultati nisu potvrdili hipotezu, postavilo se pitanje nije li to uzrokovano lošom manipulacijom varijable reakcije žrtve. U svrhu provjeravanja te mogućnosti provedeno je posttestiranje u kojem se provjeravala uspješnost manipulacije varijablom reakcije žrtve. Uzorku od 60 studenata ponuđene su obje verzije priče (polovica je dobila priču s blagom, a polovica s odlučnom reakcijom) te su reakciju žrtve trebali procijeniti na skali od pet stupnjeva (1=ekstremno blaga reakcija; 5=ekstremno odlučna reakcija).

Prosječna procjena blage reakcije je bila $M=3,00$ $s=1,20$, a prosječna procjena odlučne reakcije $M=3,90$ $s=1,12$. Te se procjene značajno razlikuju ($t=2,992$, $df=58$, $p<0,01$), pa možemo isključiti manipulaciju kao razlog nepojavljivanja očekivanih rezultata. Alternativno tumačenje je da u situaciji seksualnoga uznemiravanja postoje ostali čimbenici koji su vjerojatno salijentniji nego što je reakcija žrtve, a koji utječu na davanje procjene, npr. spol žrtve čiji je utjecaj pokazan u eksperimentu 1. Tu su i brojni drugi čimbenici otkriveni u prijašnjim istraživanjima, npr. prijašnje iskustvo, rasa, fizička atraktivnost, položaj u hijerarhiji organizacije i alkoholna intoksikacija (prema Popovich i sur. 1996.; Tata, J. 1993.; Gowan & Zimmermann, 1996.; Johnson i sur. 1997.)

OPĆA RASPRAVA

Tema seksualnoga uznemiravanja je kontroverzna tema za koju se povremeno javlja interes u javnosti, ali nije dosta istražena. Vrlo je malo znanstvene literature koja se bavi tim problemom te zbog toga ne postoji prihvaćena definicija ovoga pojma. Sudska praksa također ne priznaje seksualno uznemiravanje kao kažnjiv čin u većini država, pa ne postoje pravne sankcije za počinitelje.

U našem istraživanju utvrdili smo da se spolovi značajno razlikuju u percepciji seksualnoga uznemiravanja. Žene negativnije procjenjuju takve događaje od muškaraca. Procjene oba spola su negativnije u slučaju kad je žrtva žena nego kad je žrtva muškarac.

Razlike među spolovima došle su do izražaja i u dodjeljivanju kazna za počinitelje. Žene dodjeljuju strože kazne, a muškarci češće smatraju da je kazna nepotrebna, u skladu s njihovom blažom percepcijom seksualnoga uznemiravanja.

Pronađene su i razlike između muškaraca i žena u emocionalnim i bihevioralnim reakcijama u slučaju seksualnoga

uznemiravanja. Žene bi se osjećale ranjivo, bijesno i reagirale bi agresivno, a veći bi dio muških ispitanika tolerirao takvo ponašanje i možda čak i bio polaskan njime.

Nije dobiven utjecaj reakcije žrtve na procjenu ozbiljnosti situacije, odnosno reakcija žrtve u ovom istraživanju nije se pokazala kao važan aspekt situacije seksualnoga uznemiravanja.

Takva istraživanja trebala bi biti poticaj za sljedeća koja bi još detaljnijim prikazivanjem ovog fenomena poboljšala percepciju seksualnoga uznemiravanja u populaciji i time omogućila da se o tom problemu razmisli i u pravnoj struci, da se smanji čestota pojavljivanja takvih ponašanja edukativnim programima o međuljudskim odnosima i da se poveća razina svijesti o tome što je prihvatljivo seksualno ponašanje.

LITERATURA

Benson, D. J. & Thomson, G. E. (1982). Sexual Harassment on a University Campus. *Social Problems*, 29, 236-251.

Burgess, D., Borgida, E. (1996). Sexual Harassment: An Experimental Test of Sex-Role Spillover Theory. *Journal of Social Behavior and Personality*, 24(1), 87-93.

Bursik, K. (1992). Perceptions of Sexual Harassment in an Academic Context. *Sex Roles*, Oct Vol 27(7-8), 401-412.

Charney, D. A. & Russell, R. C. (1994). An overview of sexual harassment. *American Journal of Psychiatry*, Jan Vol 151(1), 10-17.

Cleveland, J. N. & Kerst, M. E. (1993). Sexual harassment and perception of power. *Journal of Vocational Behavior*, Feb Vol 42(1), 49-67.

Gelfand, M. J., Fitzgerald, L. F., Drasgow, F. (1995). The structure of sexual harassment. *Journal of Vocational Behavior*, Oct Vol 47 (2), 164-177.

Gowan, M. A. & Zimmermann, R. A. (1996). Impact of Ethnicity, Gender and Previous Experience on Juror Judgments in Sexual Harassment Cases. *Journal of Applied Social Psychology* 26(7), 596-617.

Gutek, B. (1985). *Sex and Workplace*. San Francisco, Jossey-Bass.

Hemassi, M., Graf, L. A., Russ, S. G. (1994). Gender-related Jokes in the Workplace: Sexual Humor or Sexual Harassment? *Journal of Applied Social Psychology*, 24(12), 1114-1128.

Hotelling, K. (1991). Sexual harassment: A problem shielded by silence. *Journal of Counseling and Development*, Jul-Aug Vol 69(6), 497-501.

Hyde, J. S. (1994) *Understanding Human Sexuality*. McGraw-Hill.

Johnson, M., Benson, C., Teasdale, A., Simmons, S. (1997). Perceptual ambiguity, gender and target intoxication. *Journal of Applied Psychology*, Jul Vol 27(14), 1209-1221.

Knapp, D., Faley, R., Ekberg, S., Dubois, C. (1997). Determinants of target responses to sexual harassment: a conceptual framework, *Academy of Management Review*, Jul Vol 22(3), 687-729.

Lee, S., Croninger, R., Linn, E., Chen, X. (1996). The culture of sexual harassment in secondary schools. *American Educational Research Journal*, Sum Vol 33(2), 383-417.

Plišić, A., *Jutarnji list*, 2. 4. 1999.

PRILOG

Popovich, P. M., Gehlaug, D., Jolton, J., Everton, W. (1996). Physical Attractiveness and Sexual Harassment. *Journal of Applied Social Psychology*, 26(6), 520-542.

Tata, J. (1993) The Structure and Phenomenon of Sexual Harassment: Impact of Category of Sexually Harassing Behavior, Gender and Hierarchical Level. *Journal of Applied Social Psychology*, 23(3), 199-211.

PRIČA 1

Nalazila sam se u kabinetu svojeg profesora za vrijeme vrlo teškoga i opsežnoga usmenog ispita. Bila sam vrlo uplašena, napeta i zabrinuta zbog ishoda tog ispita, kada mi je profesor rekao da se taj problem može vrlo lako riješiti na drugi način. Predložio mi je da se nađemo iste večeri u kafiću X, gdje smo trebali dalje raspravljati o tome.

Izlazeći iz njegova kabineta bila sam u potpunosti zbunjena i još zabrinutija nego prije, jer taj ispit mi je bio uvjet za upis u sljedeću godinu studija. Nisam znala što učiniti.

PRIČA 2

Nalazio sam se u kabinetu svoje profesorice tijekom vrlo teškoga i opsežnoga usmenog ispita. Bio sam vrlo napet i zabrinut zbog ishoda tog ispita, kada mi je profesorica rekla da se taj problem može vrlo lako riješiti na drugi način. Predložila mi je da se nađemo iste večeri u kafiću X, gdje smo trebali dalje raspravljati o tome.

Izlazeći iz njezina kabineta bio sam u potpunosti zbunjen i još zabrinutiji nego prije, jer taj ispit mi je bio uvjet za upis u sljedeću godinu studija. Nisam znao što učiniti.

PRIČA 3

Izašla sam s prijateljicama u "Best" gdje sam uočila svojega profesora s fakulteta. Primijetila sam da me gleda, a ubrzo mi je prišao i obratio mi se. Rekao je da me zna s predavanja i ponudio mi je piće. To mi se nije svidjelo, pa sam ga pristojno odbila; zatim je pitao želim li plesati s njim, što sam također odbila, a kada je predložio da se jednom nađemo nasamo, rekla sam mu da to ne dolazi u obzir i da me prestane gnjaviti. Tek poslije sam shvatila da se, ako ne položim njegov ispit, ne mogu upisati u sljedeću godinu studija. Moram priznati da sada osjećam određenu napetost misleći o tom ispitu.

PRIČA 4

Izašla sam s prijateljicama u "Best" gdje sam uočila svojega profesora s fakulteta. Primijetila sam da me gleda, a ubrzo mi je prišao i obratio mi se. Rekao je da me zna s predavanja i ponudio mi je piće. Iako mi se to nije svidjelo, pristala sam, ne želeći izgledati nepristojna. Zatim me je pitao želim li plesati s njim, što sam pokušala izbjeći raznim izgovorima, ali on je bio uporan. Na kraju se nisam usudila odbiti, jer, ako ne položim

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 6 (50),
STR. 811-827

BALENOVIĆ, T. I SUR.:
STUDENTSKA...

njegov ispit, ne mogu se upisati u sljedeću godinu studija. Plašila sam se mogućih negativnih posljedica svojega odbijanja. Poslije je predložio da se jednom nađemo nasamo, što sam također pokušala pristojno odbiti, ali on me i dalje nagovarao. Moja odbijanja kao da nisu djelovala na njega.

Students' Perception of Sexual Harassment

Tina BALENOVIĆ, Ivana HROMATKO, Jerko MARKOVINA,
Vedrana PERICA, Alma PARATUŠIĆ, Sanja POLJANIĆ
Zagreb

The goal of this study was to explore differences between male and female perceptions of sexual harassment, depending on the sex and the reaction of the victim. The participants in the study were 159 male and female students from the University of Zagreb. They assessed a hypothetical sexual harassment story on five 4-point Likert scales. The significant differences between men and women were found in their perception of the incident as well as differences concerning the sex of the victim. Women generally assessed the stories more negatively. The assessment was generally more negative if the victim was female. Male and female participants also differed in the kind of punishment they would see as just for the perpetrator, and in the way they would feel and act in such a situation.

Die Einstellung von Studenten zu sexueller Belästigung

Tina BALENOVIĆ, Ivana HROMATKO, Jerko MARKOVINA,
Vedrana PERICA, Alma PARATUŠIĆ, Sanja POLJANIĆ
Zagreb

Ziel dieser Untersuchung war festzustellen, ob das Phänomen der sexuellen Belästigung von Männern und Frauen unterschiedlich wahrgenommen wird, d.h. je nach Geschlechtszugehörigkeit und Reaktion des Opfers. Grundlage dieser Studie ist eine Meinungsumfrage, die unter 159 StudentInnen der Universität Zagreb durchgeführt wurde. Es konnten Unterschiede in der Wahrnehmung sexueller Belästigung festgestellt werden, und zwar hinsichtlich der Geschlechtszugehörigkeit des Opfers. Die Angaben wurden mittels hypothetischer Beschreibungen ermittelt, die Fälle sexueller Belästigung zum Gegenstand hatten. Die Unterschiede in den Sichtweisen männlicher und weiblicher Umfrageteilnehmer beziehen sich sowohl auf die suggerierten Strafen für den Angreifer als auch auf die Art und Weise, wie die Befragten, wenn sie selbst betroffen gewesen wären, empfunden und reagiert hätten.